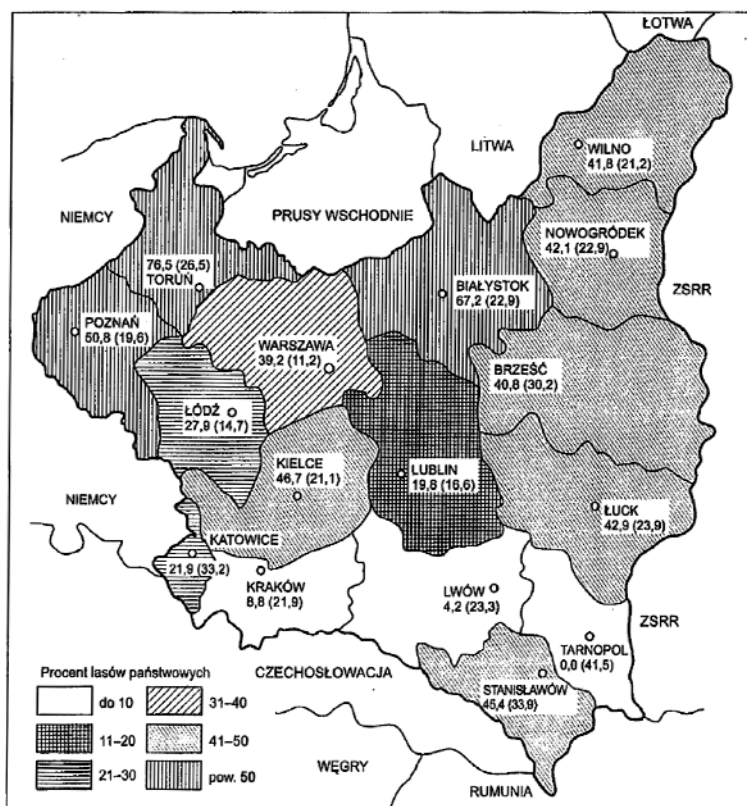

STAN I PERSPEKTYWY WZROSTU LESISTOŚCI POLSKI

Wydarzenia historyczne, które miały miejsce na terytorium Polski powodowały, iż jej zasoby, w tym zasoby leśne, były intensywnie użytkowane. Po uzyskaniu niepodległości i ustaleniu granic terytorium kraju począwszy od pierwszego rozbioru Polski do odzyskania niepodległości przez 123 lat Polska była pod panowaniem trzech Państw (Rosji, Prus i Austrii), w których zarówno służba leśna jak i gospodarka leśna prowadzona była na różne sposoby (Broda 2006). Po ostatecznym ukształtowaniu granic Polski w 1923 roku

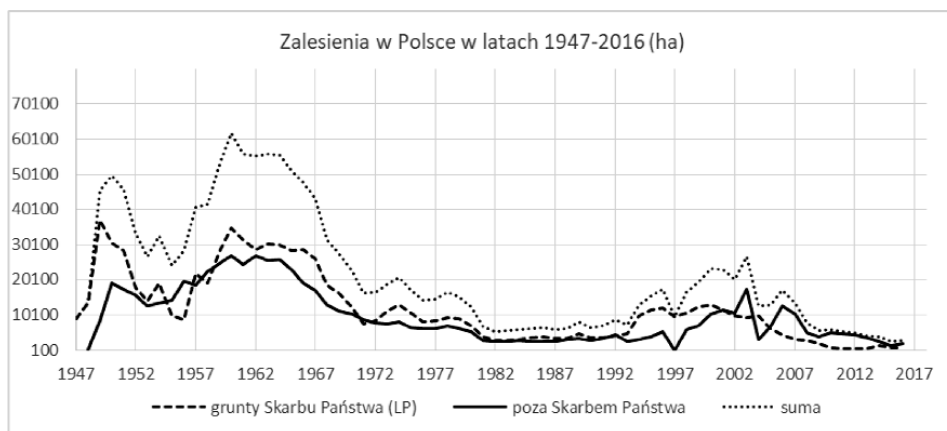
Ryc. 1. Procentowy udział lasów państwowych w powierzchni leśnej województw (1928 r.) za Broda J. [2000] (w nawiasach lesistość województw).

lesistość wynosiła 23,1% przy powierzchni 8 969,4 tys. ha, jednakże była to wartość podana w dużym przybliżeniu ze względu na jej szacunkowe pochodzenie. W trakcie dwudziestolecia międzywojennego powierzchnia lasów, czy to z nierzetelnego oszacowania czy też z kwestii własnościowych, społecznych jak i ekonomicznych w nowo formującym się Państwie Polskim, w 1937 roku zmniejszyła się do wartości 22,2% przy powierzchni lasów 8623,9 tys. ha, która to wyliczona została już z pomiarów rzeczywistej wartości jaką zajmowały lasy. W okresie międzywojennym ubywały głównie lasy prywatne, których udział w ogólnej powierzchni zmniejszył się o 7%. Szacuje się, że mniej więcej o tyle samo nastąpił wzrost lesistości w lasach państwowych. Jednakże lasy prywatne stanowiły blisko dwa razy większą powierzchnię aniżeli lasy państwowe. Analizując wartości wskaźnika lesistości należy również zdawać sobie sprawę z tego, iż w ówczesnej rzeczywistości Polska zarówno powierzchniowo jak i terytorialnie obejmowała znacznie większe jak i dużo bardziej zróżnicowane pod wieloma względami terytorium wynoszące blisko 390 tys. km² (Ryc.1). W kształtowaniu się zasobów leśnych Polski duże znaczenie miała mentalności ludzi, którzy przez kilkadziesiąt lat kształtowali swój światopogląd w różnych państwach i wykazywali różne podejście do takich kwestii jak zalesienia, jak i również strasznej biedy ciągle pogarszającej się ze względu na stale postępującą denominację pieniądza. Drewno było wówczas wartością, która stanowiła pewną siłę nabywczą w przeciwieństwie do ówczesnej waluty – marki polskiej.

W czasie drugiej wojny światowej (Broda 2006) drewno było surowcem strategicznym. Używane było głównie w kopalniach, na podkłady kolejowe, produkcję papieru, drewno konstrukcyjne i opałowe. W początkowych latach wojny pozyskanie drewna na ziemiach Polski objęte było planami pozyskania a nadzór nad nim na zajętych przez okupanta terenach prowadziły specjalnie do tego powołane urzędy. Wraz z biegiem czasu oraz działań wojennych i coraz większego zapotrzebowania na surowiec drzewny gospodarka planowa przestoczyła się w rabunkową. W pierwszej kolejności wycinano wszystkie drzewa dorodne a następnie pozostałe. Według Brody (2006) w czasie II wojny światowej mogliśmy utracić bezpowrotnie 30% najcenniejszych drzew. W początkowych latach wojny na ziemiach zajętych przez okupanta w centralnej Polsce planowano kampanię zalesieniową. Zalesienia objąć miały gleby, które są mało wydajne w produkcji rolnej, łącznie planowano zalesić 186 106 ha gruntów. Z biegiem czasu zalesienia miały być prowadzone również w kolejno zajętych przez okupanta terenach Polski. Prawdopodobnie plany zalesieniowe związane były z tym, iż Niemcy przekonani byli, że tereny, które zajęli będą już bezterminowo należeć do nich.

Ciekawym aspektem był sposób wyboru gruntów do zalesień. Nie obowiązywały wówczas żadne plany a typowane grunty były to te, które nie były przydatne do produkcji „zbożowej”. Były to grunty, z których przeciętny roczny zbiór nie przekraczał 8–10 kwintali z hektara, przy normalnej wartości wynoszącej 15 q/ha [Broda i in. 2004]. Miały to być nieużytki, powierzchniowo piaszczyste, wydmy, lotne piaski, wykarczowane polany śródleśne, oraz zdewastowane działaniami wojennymi partie lasu. Zalesienie odbyć miało się przed przesiedleniem niemieckich gospodarzy na ziemię Polski, jednakże inne działania wojenne oraz rozszerzenie frontu, spowodowało, iż ważniejszym aspektem okazało się dostarczanie drewna na front i odnawianie nadmiernie eksploatowanych powierzchni aniżeli akcje zalesieniowe (Broda 2006).

Lata powojenne pozostawiły po sobie spustoszenie, lesistość Polski w roku 1945 wynosiła 20,8 % [Gorzelał 2006]. W latach powojennych w okresie do 1991 roku zalesienia na gruntach państwowych prowadzone były bez powiązania z planami zagospodarowania przestrzennego. W 1991 roku powstała „Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju”, w dokumencie znalazła się również problematyka zwiększania lesistości. W przypadku gruntów prywatnych właściciele lasów, które nie przeszły na własność Skarbu Państwa, Lasy Państwowe w znacznym stopniu pomagały prywatnym właścicielom oferując bezpłatnie wypożyczenie sprzętu oraz sadzonki po cenie ulgowej, zdarzały się i przypadki wykonywania zalesień całkowicie na koszt Skarbu Państwa [Gorzelał 2006]. Zalesiano nieużytki i inne powierzchnie nieprzydatne dla produkcji rolnej, a okres w którym odnotowano największą dynamikę zalesień to lata sześćdziesiąte ubiegłego stulecia (Ryc. 2).

Ryc. 2. Zalesienia w Polsce w latach 1947–2016 (za GUS, LPiR 1 LP).

Powojenne zalesienia były swoistego rodzaju akcjami, gdzie uczestniczyli pracownicy nadleśnictw, miejscowa ludność oraz młodzież (Fot. 1–5). Stosowany wówczas model zalesieniowy to sosna sadzona na przygotowaną wcześniej glebę w bruzdy. To głównie z tego okresu mamy do czynienia z największymi monokulturami sosnowymi [Gorzela 2006].

Fot. 1. Zalesienia powojenne, Nadleśnictwo Kostkowo, na zdjęciu Nadleśniczy Falkowski i sekretarz Baruchowski. (zbiór zdjęć Julity Wiechno).

Fot. 2. Nadleśnictwo Kostkowo zalesianie (zbiór zdjęć Julity Wiechno).

Fot. 3. Zalesienia powojenne, Nadleśnictwo Kostkowo (zbiór zdjęć Julity Wiechno).

Fot. 4. Zalesienia powojenne, Nadleśnictwo Kostkowo (zbiór zdjęć Julity Wiechno).

Fot. 5. Zalesienia powojenne, Nadleśnictwo Kostkowo (zbiór zdjęć Julity Wiechno).

Zalesienia największą wartość osiągnęły w 1960 roku wynosząc 61 800 ha, natomiast do roku 1960 zalesiono łącznie 731 900 ha, po tym roku osiągane wartości zalesień były z roku na rok tylko niższe z różnymi fluktuacjami. W roku 1982 do 5300 ha aby znowu wzrosnąć w roku 2003 do 26 509 ha i osiągnąć w 2016 r. minimalną jak do tej pory wartość 2072 ha. Do roku 1995 zalesiono łącznie na gruntach Skarbu Państwa i gruntach prywatnych 1 227 100 ha, stanowi to 4 % powierzchni kraju, w tym na gruntach Skarbu Państwa 705 100 ha. Należy dodać, iż do wartości tej wlicza się również sukcesję naturalną. Taka ilość zalesień była imponującą. W 1995 roku w Instytucie Badawczym Leśnictwa na zlecenie i przy współpracy Departamentu Leśnictwa Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa powstały założenia do Krajowego Programu Zwiększania Lesistości Kraju. Powstanie programu wiąże się z powstaniem Ustawy o Lasach oraz w związku z tym „Programu rozwoju wybranych dziedzin leśnictwa na lata 1993–1997” dzięki któremu Polska dostała pożyczkę z Banku Światowego na zalesienia [Gorzela 2006]. Krajowy Program Zwiększania Lesistości powstał głównie w związku z przesłankami środowiskowymi i społecznymi. Głównym założeniem było powiększenie i scalenie mniejszych kompleksów leśnych, przeciwdziałanie z nadmiernym zanieczyszczeniem powietrza spowodowanym wciąż rozwijającym się przemysłem. Uważano, iż lesistość kraju jest zbyt niska w stosunku do średniej europejskiej. Założono, iż z gleb użytkowanych rolniczo, na których prowadzona gospodarka rolna jest

nieopłacalna z uwzględnieniem innych potrzeb można wyłonić 1,5 mln ha gruntów bez uszczerbku dla rolnictwa, budownictwa i innych gałęzi gospodarki narodowej. Zakładano, iż w roku 2020 wskaźnik lesistości uzyskany zostanie na poziomie 30% powierzchni kraju, natomiast w 2050 roku wynosił będzie 33%. Godne podkreślenia jest również to, iż oprócz preferowanego zakładania upraw mających w przyszłości wytworzyć warunki zbliżone do naturalnych wielofunkcyjnych zbiorowisk leśnych, wprowadzane mogły być również uprawy o charakterze przedplonów, plantacje drzew leśnych gatunków szybko rosnących zapewniających produkcję masy drzewnej w skróconych cyklach produkcji, uprawy plantacyjnych drzew w krótkich cyklach (short rotation) oraz zadrzewienia. Program miał być aktualizowany co 5 lat. Krajowy Program Zwiększania Lesistości od początku finansowany był z budżetu Państwa, łącznie dotacja z budżetu do KPZL wyniosła około 0,5 mld zł. Lasy Państwowe w końcu lat 90 i do połowy 2000 otrzymały również dotację z NFOŚiGW na wyprzedzające przygotowanie gleby. Program był dotowany z budżetu państwa do roku 2009, przy czym przez trzy ostatnie lata otrzymana kwota na zalesienia była nieadekwatna z potrzebami zalesień. W okresie 1995–2010 na terenie Lasów Państwowych zalesiono łącznie 128 925 ha, sumarycznie zalesienia przeprowadzono na powierzchni 250 914 ha, wartości te nie odbiegały znacznie od planowanych przy założeniach powstawania KPZL. Kolejno planowane wartości wynosiły 139 800 ha oraz 376 000 ha. Od roku 2011 do 2015 Krajowy Program Zwiększania Lesistości w Lasach Państwowych finansowany był z Funduszu Leśnego, od 2015 roku na terenach Lasów Państwowych finansowany jest ze środków własnych nadleśnictw. W okresie od 2011 do 2017 na terenie Lasów Państwowych zalesiono 5 167 ha. Aktualnie mimo posiadaniu środków finansowych zaczęło brakować gruntów do zalesień [Kaliszewski i in 2014]. Grunty do zalesień przekazywane są Lasom Państwowym z własności rolnej Skarbu Państwa poprzez Agencję Nieruchomości Rolnych na mocy Ustawy o lasach oraz ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa z 1991 r. W ustawie jest mowa o tym, iż grunty mogą zostać przekazane Lasom Państwowym nieodpłatnie w drodze decyzji jeśli zostały ujęte do zalesienia w miejscowym planie zagospodarowanie przestrzennego lub też w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu lub przekazywać lasy i inne grunty wydzielone geodezyjnie z przeznaczeniem do zalesienia na mocy porozumienia między Prezesem Agencji Nieruchomości Rolnych a Dyrektorem Generalnym Lasów Państwowych. Jednakże w roku 2010 oraz 2011 na mocy ustaw związanych z realizacją ustawy budżetowej oraz o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz zmianie niektórych innych ustaw, Agencja została zobli-

gowana do sprzedaży gruntów na zasadach określonych w ustawach, co ograniczyło nieodpłatne rozdysponowywanie gruntów [Kaliszewski i in. 2014]. W związku z powyższym planowane wcześniej rozmiary zadań zalesieniowych stają pod wielkim znakiem zapytania. Jednocześnie należy dodać, iż wszystkie przekazane Lasom Państwowym grunty przez Agencję Nieruchomości Rolnych są sukcesywnie z roku na rok zalesiane. Dobrym przykładem są lata powojenne, gdyż to dzięki leśnikom i ich pracy osiągnięto tak wysokie wartości zalesionej powierzchni. A wiadomo, iż ówczesna sytuacja finansowa Lasów Państwowych, nie należała do najlepszej. To głównie dzięki pracy i chęci ludzi osiągnięto taki sukces. Według Raportu o Stanie Lasu [2016] lesistość Polski na koniec 2016 roku wyniosła 29,5 %, według założeń KPZL w 2020 roku powinniśmy osiągnąć lesistość 30%, co przy powierzchni kraju stanowiącej 31 267 900 ha, 0,5 % stanowiłoby 46 900 ha. Przy dzisiejszej podaży gruntów do zalesień, Plan prowizorium na 2018 wynoszący 375 ha, przy uwzględnieniu zalesień prywatnych właścicieli lasu nie jesteśmy w stanie takiej powierzchni do 2020 zalesić. W przeciwieństwie do malejącej ilości zalesień na gruntach Skarbu Państwa, na gruntach prywatnych właścicieli od 2006 roku obserwuje się wyraźny wzrost zalesień poza gruntami Skarbu Państwa (Ryc. 2). Taki wzrost lesistości wiąże się z akcesją Polski do Unii Europejskiej oraz powstaniem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Program wraz z latami jego trwania ulega pewnym modyfikacjom i zmianom co odzwierciedla się w powierzchni zalesionych gruntów nie stanowiących własności Skarbu Państwa. Według Kaliszewskiego i in. [2014] głównymi czynnikami ograniczającymi realizację KPZL na gruntach nie stanowiących własności Skarbu Państwa spośród wszystkich wymienionych można uznać: ograniczenia wynikające z obszarów Natura 2000, konkurencyjność ze strony dopłat bezpośrednich do produkcji rolnej, skomplikowane procedury administracyjne.

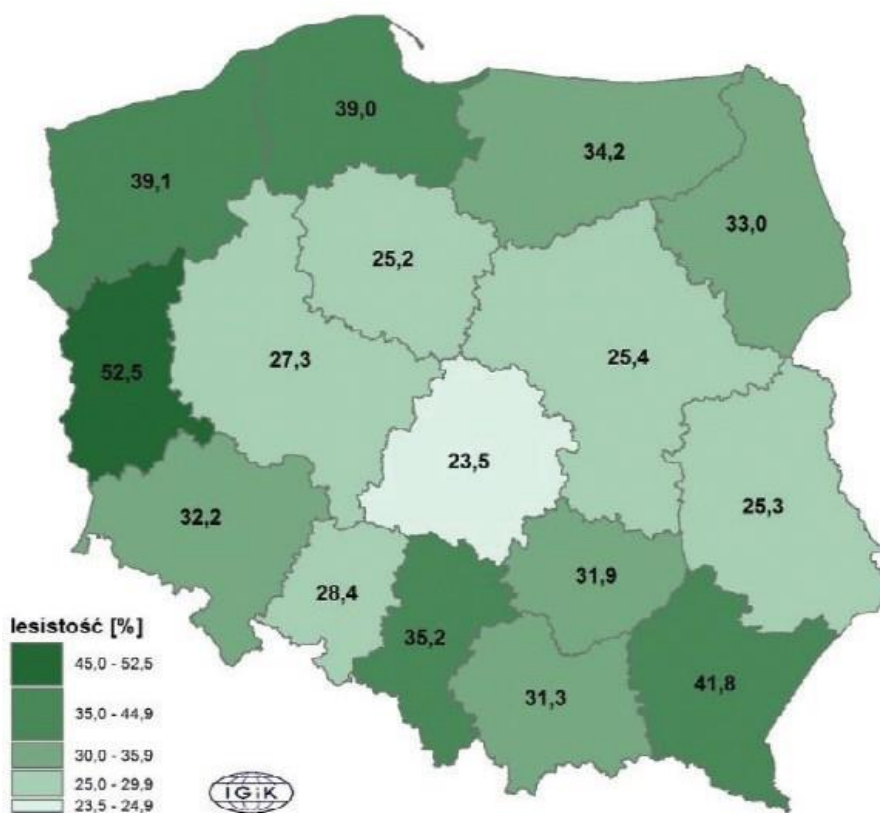
Jednakże jest pewne rozwiązanie sytuacji, które polega na rzetelnym zinventaryzowaniu gruntów stanowiących las na gruncie a w ewidencji gruntów nim nie będący. Na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów, w 2015 roku powstał program badawczy, opracowany przez Instytut Geodezji i Kartografii pt.; „Inwentaryzacja rzeczywistej lesistości kraju z wykorzystaniem istniejących danych fotogrametrycznych.” [Hościło i in. 2015]. Program ten miał za zadanie określenie rzeczywistej lesistości kraju z wykorzystaniem istniejących danych fotogrametrycznych, teledetekcyjnych oraz innych dostępnych danych przestrzennych. Inwentaryzacja rzeczywistej lesistości kraju była zgodna z definicją zawartą w Ustawie o lasach z dnia 28 września 1991 r. (Dz. U. 1991 nr 101, poz. 444, art.3), dla potrzeb wykonania projektu definicję lesistości doprecyzowano jako obejmującą lasy wszystkich form

własności oraz obszary z roślinnością leśną niebędące lasami wg. zapisów ewidencji gruntów i budynków, o zwartej powierzchni 0,1 ha, pokryciu powierzchni koronami drzew wynoszącym więcej niż 10% i minimalnej szerokości powyżej 10 m. W ramach badań przyjęto również definicję z Kioto (1997) według której lasami są wszystkie grunty zgodne z definicją ustawy o lasach ale wykorzystywane na inne cele tzn. mieszkaniowe, rekreacyjne, infrastrukturalne i inne komunalne, przemysłowe oraz tereny wykorzystywane rolniczo tzn. (sady, plantacje roślin drzewiastych). Według powyższej pracy powierzchnia lasów wynosi **9 997 698 ha**, co stanowi **32,0% (31,995%)** powierzchni kraju, natomiast wartość powierzchni leśnej wg. definicji protokołu z Kioto wynosi 10 461 826 ha co stanowi lesistość 33,5%. Porównując tą wartość z aktualnym Raportem o Stanie Lasów (2016) (za GUS 2016) powierzchnia lasów Polski wyniosła 9 230 000 ha i lesistość 29,5%. Różnica pomiędzy danymi GUS, a pracą IGiK wynosi 767 698 ha por (Ryc. 3, Ryc. 4).

Ryc. 3. Lesistość Polski wg. województw Raport o Stanie Lasów 2016 za GUS.

W przypadku definicji z Kioto [1997] rozbieżności są jeszcze większe, gdyż zgodnie z nią do powierzchni leśnej brane są dodatkowo grunty wykorzystywane na cele mieszkaniowe, rekreacyjne, infrastrukturalne, i inne komunalne, przemysłowe oraz tereny zagospodarowane rolniczo (np.: uprawy trwałe – sady, plantacje roślin drzewiastych). Oczywiście jest, iż każde badanie może posiadać pewien błąd, w przypadku tej pracy, autorzy podają, iż metodyka przeprowadzonych prac pozwoliła na uzyskanie dokładności w 99%, błąd nadmiaru powierzchni może wynieść 0,42%, natomiast błąd pominięcia 0,89% – 88 523 ha [Hościło i in. 2015].

Ryc. 4. Lesistość Polski wg.IGiK (2015).

Przyczyny rozbieżności, pomiędzy rzeczywistą lesistością a uzyskaną wg GUS jest ewidencja gruntów. W związku z tym, iż w Lasach Państwowych ewidencja jest uporządkowana, to problem leży po stronie Starostw nadzorujących prywatnych właścicieli lasów. W związku z powyższym, już

w 2014 roku na ramach „Głosu Lasu” podjęta została dyskusja przez ówczesnego Dyrektora ds. Gospodarki Leśnej [Grabowska 2015] iż cel KPZL został już osiągnięty gdyż zaplanowany wskaźnik lesistości wg założeń programu został wykonany. Problem leży po stronie uporządkowania ewidencji gruntów prywatnych właścicieli lasów przez Starostwa Powiatowe. Aktualnie problem leży w innych kwestiach a mianowicie, wspomniane wczesnej zalesienia powojenne w formie monokultur sosnowych na glebie, która nie posiadała właściwości biologicznych gleb leśnych (chodzi tu głównie o grzyby mykoryzowe) spowodowała, iż posiadamy wiele dojrzałych drzewostanów pochodzących z okresów powojennych z objawami porażenia huby korzeni, które wymagają odmiennego postępowania hodowlanego oraz ochronnego. W tej kwestii należało by się zastanowić nad dalszym losem drzewostanów powstałych z zalesień.

Literatura

1. Broda J. 2006. Lesistość, rodzaje własności i podział administracyjny lasów państwowych. [w:] A. Szujecki, J. Wisniewski (red). Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. t. 1. Okres międzywojenny. CILP, Warszawa, 63–78.
2. Broda J. 2006. Gospodarka leśna na okupowanych terenach polskich w okresie wojny. [w:] A. Szujecki, T. Karlikowski (red.). Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. t. 2. Lata wojny i okupacji. CILP, Warszawa, 87–120.
3. Gorzelak A. 2006. Zalesienia i zadrzewienia kraju. [w:] A. Szujecki, E. Bernadzki (red.). Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. T.3. (1). Lata powojenne i współczesność. CILP, Warszawa, 99–115, 97–121.
4. Grabowska B. 2015. Więcej Lasów, Głos Lasu nr 11, s: 10–11.
5. Hościło A., Mirończuk A., Lewandowska A., Gąsiorowski J. 2015. Inwentaryzacja rzeczywistej lesistości kraju z wykorzystaniem istniejących danych fotogrametrycznych, Praca wykonana na zlecenie DGLP, Warszawa.
6. Kaliszewski A., Wysocka-Fijorek E., Jabłoński M., Młynarski W. 2014. Aktualizacja Krajowego Programu Zwiększania Lesistości. Praca wykonana na zlecenie MŚ i NFOŚiGW, Sękocin Stary.
7. Raport o stanie lasów. 2016. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
8. Ustawa o lasach z 28 września 1991 r. (Dz. U. 1991 nr 101, poz. 444, art.3).

Mgr inż. Krzysztof Rostek, Dr inż. Michał Magnuszewski
Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa

Referat z sesji naukowej nt.: "Gospodarka w lasach na gruntach porolnych" z okazji 118 Zjazdu Delegatów Polskiego Towarzystwa Leśnego w Supraślu, 14-16.06.2018 r.